



ДО 150-річчя ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА

Василь Щербак

*кандидат мистецтвознавства,
заслужений діяч мистецтв України*

Творчі зустрічі Андрія Чебикіна з поезією Івана Франка

Андрій Чебикін — митець багатогранного обдарування. Художник-графік за фахом, він блискуче володіє всіма різновидами графічного мистецтва. Розковано, сказати б, хвацько почувається й творить в царині акварельного живопису. Виявив себе як талановитий майстер монументально-декоративного мистецтва, створивши серію оригінальних, гостро-інноваційних gobelén. Упродовж багатьох років демонструє, чи не Богом дане, уміння педагога й керівника-організатора навчального процесу у вищому мистецькому навчальному закладі (як ректор Київського державного художнього інституту — Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури) і водночас уміння забезпечувати належну науково-творчу діяльність найвищого в державі мистецького багатопрофільного закладу — Академії мистецтв України (яку очолює як президент).

Спробуємо висвітлити, певною мірою, лише частку однієї з основних граней творчої праці митця, а саме — ілюстрування ним поетичних творів Івана Франка. Але перед цим зауважимо, що найвагомішим творчим ужином А. Чебикіна як художника-графіка є його станкові роботи, естампи, малюнки, виконані з використанням різних художньо-виразальних і технічних засобів. Нагадаємо, зокрема, такі його серії та цикли творів й окремі композиції, як “Село Обрадове”, “Солдатські будні”, “Космічні офорти”, “Планети”, “Всесвіт”, “Під мирним небом”, “Очаків”, “Над Бугом”, “Перехожі”, “Американські каньйони”, “Спогади про Японію”, “Кримські мотиви”, “Херсонес”, “Симеїз” та інші, а також портрети, натюрморти.

Загалом досить вагомим є творчий доробок митця і в галузі книжкової графіки. Йому випало ілюструвати твори Івана Франка, Олеса Гончара, Бориса Олійника, Ганни Чубач, Ніни Гнатюк, Віктора Грабовського, Василя Простопчука та ін.

Творчо-поглиблено, сказати б, прицільно освоювати поезію Івана Франка художникові А. Чебикіну пощастило неодноразово. 1982 року



його запросили художньо оформити та проілюструвати поетичний твір І. Франка "Каменярі", який було задумано видати окремою книжкою, включивши до неї численні переклади вірша мовами народів світу. Текстову частину майбутньої книги упорядкував і прокоментував у вступній статті вчений-літературознавець Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, доктор

філологічних наук Федір Погребенник. Ілюстративний, образотворчий, ряд видання створив народний художник України Андрій Чебикін. Книжка вийшла друком 1983 року у видавництві "Наукова думка" під назвою "Каменярі" з підзаголовком "Мовами народів світу" [1].

Видатний сучасний митець Андрій Чебикін не тільки проілюстрував окремі місця літературного твору, а — правомірно буде сказати — створив за мотивами вірша "Каменярі" цикл графічних композицій, адекватних щодо змісту і духу Франкової поезії. Художникові вдалося засобами мистецтва графіки передати загальний драматизм віршованого твору та переконливо проакцентувати його ключові колізії, виображені словом. Створений графічними композиціями у вигляді суперобкладинки, шмугтитулів та книжкових розворотів художньо-образний лад книги одразу настроює читача на відповідний реєстр сприйняття тексту. В цьому, напевне, і полягає завдання художника книги.

Уже суперобкладинка видання, як і належить, з першого погляду заінтриговує своєю експресивно-контрастною композиційною побудовою, де вгадується Франкове: "Немов передо мною безмірна, та пуста і дика площина", а ще — маса каменярів-борців, які "добровільно взяли на себе пута... рабами волі стали".

На першому мальованому розвороті — своєрідному заспіві до основної частини книги — зліва подано світлий, одухотворений образ Івана Франка на тлі тривожно збуреного краєвиду, зображеного рваними експресивними масивами та штрихами темного кольору, що гарно контрастують зі світлим портретом і чистим полем паперу. Поета зображено молодим, внутрішньо зібраним, з поглядом, спрямованим у "світлу будучність". Створений художником образ якнайкраще відповідає вміщенням на розвороті праворуч словам Михайла Коцюбинського: "Разом з вірою в людину в душі Франковій живе віра в світлу будучність для нашої землі. Воно прийде, те нове життя, прийде у світ нове добро. треба тільки

розбити тверду скалу неправди і пробитися до світла, хоч би довелося вкрити кістками шлях до нового життя. Могутнім акордом лунає та свята віра у Франковому вірші "Каменярі" [2]".

Композиція наступного розвороту, судячи за сюжетом, була "підказана" словами "І я прикований ланцем залізним стою під височеною гранітною скалою, а далі тисячі таких самих, як я".

На передньому плані бачимо припнутого ланцюгом молодого чоловіка-борця, схожого на І. Франка. До речі, у вірші розповідь ведеться від автора ("Я бачив дивний сон..."), тому схожість відповідного літературного героя на автора є цілком виправданою. Як і в попередньому, у цьому розвороті композиція вибудована на засадах посиленої експресії та чорно-білого контрасту. На дальньому плані умовно показані згадані у вірші "тисячі таких самих" невольників-неофітів.

Невпокореним і сильним, одержимим ідеєю протесту сприймається образ героя-бунтівника, зображеного на черговому розвороті. Він намагається розірвати кайдани, тобто здолати "скалу неправди". Як головний герой твору він також схожий на автора вірша й немов відгукується на голос, що "згори, як грім, гримить": "Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні



холод не спинить вас!" Слова ці зі строфи, вміщеної на розвороті, звучать як заклик боротися до переможного кінця і, по суті, сприймаються також як відлуння Шевченкового "Борітеся — поборите!"

Велично-драматична картина постає з книжкового розвороту, де у ракурсі зі спини зображено мускулистого, до пояса оголеного, кремезного молодого чоловіка (узагальнений образ каменяря), який тяжким молотом "лупає ту скалу", що перед ним, а довкруг — знову рвані чорно-білі контрасти скель і неба та слова з вірша: "Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, так наші молоти гриміли раз у раз...". Композиція сповнена могутньої експресії, потужного емоційного заряду, досягнутих зображенням напористого діагонального руху рваних чорних плям, одна з яких нагадує хижого птаха, та динамічно напруженою постанню каменяря.

На одному із завершальних розворотів бачимо: під обривистою скелею — люди, борці, їх багато, а вдалині людський потік, що рухається до обрію, назустріч сонцю, яке шойно з'явилося на горизонті зі ще слабкими, ледь розпростертими навсібіч променями. Доповнюється, немов озвучується, композиція словами:

*Отак ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті!
Ми ломимо скалу, рівняем правді путі,
І щастя всіх прийде по наших аж кістках.*

Тут хочеться навести справедливе твердження Ф. Погребенника щодо ідейного змісту вірша "Каменярі". Вчений наголошує: "Каменярі" Франка вражають логічною послідовністю у втіленні ідеї твору, яка поглиблюється, посилюється від строфи до строфи, поки не знаходить свого утвердження в останніх рядках... Лейтмотивом твору є думка, що каменярі об'єднують одна ідея, що в усіх у них — одна воля, один порив і що саме в цьому запорука їхньої перемоги" [3]. При читанні цих рядків подумалося: от якби наші нинішні державники найвищих владних структур та проїнялися одною, українською, ідеєю. Отоді б вона, ідея, напевне спрощувалася б!

Художникові А. Чебикіну вдалося у своїх графічних композиціях-ілюстраціях переконаливо втілити суть основної ідеї твору І. Франка "Каменярі" — передати дух драматичного пафосу вірша у наростаючому від малюнка до малюнка сходженні — разом з текстовою фабулою — до фінального рубежу.

Заключна графічна композиція-розворот представляє читачеві велелюдний гурт сучасної інтернаціональної спільноти і "прив'язується" до заключних слів автора "Каменярів":

*А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,
То, чень, в новім, великім людським храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.*

І знову відчуваємо, наскільки ці слова Великого Каменяря — Івана Франка співзвучні зі словами "Заповіту" Великого Кобзаря — Тараса Шевченка. Звичайно ж, це не випадковість. Як відомо, І. Франко високо цінував і любив творчість Пророка української нації Т. Шевченка, написав про його творчий доробок ряд цінних наукових статей, знав напам'ять майже увесь "Кобзар" і навіть одного із своїх синів назвав Тарасом. Саме Іван Франко був одним із перших, хто заявив про світове значення творчості Тараса Шевченка. Думается, що й ця обставина певним чином позначилася на творчій праці Андрія Чебикіна під час художнього вирішення ним книги "Каменярі", а також інших видань.

Друга поглиблено зацікавлена творчо-пошукова зустріч А. Чебикіна з поезією І. Франка відбулася 2006 року, коли йому запропонували проілюструвати ліричну драму Івана Франка "Зів'яле листя" для нового видання. Знову драму. Але не соціально-революційну, як "Каменярі", а трепетно-ліричну, інакше кажучи інтимну, драму великого, але не розділеного, а відтак страдницького кохання. Власне, йдеться про драму великою мірою автобіографічну. Про це довідемося з листа Івана Франка до Агатангела Кримського від 26 серпня 1898 року.

У згаданому листі І. Франко зізнавався: "Значний вплив на моє життя, а значить, також на мою літературу мали зносини мої з жіноцтвом. Ще в гімназії я влюбився був у дочку одного руського попа Ольгу Рошкевич... Наша любов тяглася 10 літ, батьки зразу були прихильні мені, надіючися, що я зроблю блискучу кар'єру, але по моїм процесі 1878–1879 р. заборонили мені бувати в своїм домі, а в 1880 р. присилували панну вийти за іншого... Пізніше я познайомився з двома руськими поетесами, Юлією Снайдер і Климентією Попович, але жодна з них не мала на мене тривкого впливу. Більше враження зробила на мене знайомість з однією полькою Йосифою Дзвонковською. Я хотів женитися з нею, та вона, чуючи в собі початки сухії, відправила мене і в кілька рік пізніше вмерла як народна вчителька... Фатальне для мене було те, що, вже листуючись з моєю теперішньою жінкою, я здалека пізнав одну панночку-польку і закахався в неї. Отся любов перемучила мене дальших десять літ; її впливом були мої писання "Маніпулянтка", "Зів'яле листя", дві п'єски в "Ізмарагді" і недрукована повість "Lelum-Polelum" [4].

Це шире одкровення перед вченим-однодумцем А. Кримським, з яким І. Франко підтримував теплі дружні стосунки, знайшло широко розгорнутий поетичний вияв якраз у збірці "Зів'яле листя". У 60-ти поетичних творах збірки вловлюємо рефлексії трьох основних любовних колізій ("Тричі мені являлася любов"), а також узагальнені філософські роздуми про сутність людського буття, душевний світ людини, зокрема про щасливі, окрілені коханням миті та про пекельні муки від нерозділеної жагучої любові ("Розпука", "Не могу жить, не могу згинуть", "Пісне, моя ти підстрелена пташко" тощо). Загалом у "Зів'ялому листі", за висловом Дмитра Павличка, "відображено любовні страждання непересічної, могутньої духом людини" [5], тобто, додамо, самого авто-



ра ліричної драми Івана Франка.

Андрій Чебикін як художник-ілюстратор, глибоко усвідомивши суть драми, душевний стан її головного героя, цілком адекватно втілює, кажучи словами франкознавця М. Ільницького, “біль, обернений у слово” в портреті І. Франка, що передусе циклові ілюстрації*. У створеному митцем правдивому образі великого письменника виразно “прочитується” нелегка доля людини, яка зазнала важких життєвих випробувань, всіляких негараздів, у тому числі найінтимніших, котрі надто болісно зранили її надміру чутливу душу. А при створенні самих ілюстрацій відправною точкою для художника послужив, звичайно ж, насамперед вірш “Тричі мені являлася любов”, у якому лаконічними, але доволі змістовними й присутніми характеристиками означені кожна з трьох жіночих персонажів-героїнь, котрі одна за одною полонили, а потім сповнювали болем, по-різному, вразливе серце ліричного героя.



Першою, як уже знаємо з листа до А. Кримського, авторів “Зів’ялого листя” явилася любов ще в час його навчання у гімназії. Це була Ольга Рошкевич, зовсім юна, “несміла, як лілея біла” й “невинна, як дитина”. Саме такою постає вона серед дівочих образів, віртуозно виконаних пластично вишуканим, лінійно-прозорим, чебикінським, рисунком. З відкритим, добрим поглядом іде вона назустріч своєму коханню, в руках у неї букетик квітів — символ чистоти й ніжності. Та не судилося закоханим поєднатись назавжди — після арешту поета батьки “присилували панну вийти за іншого”. Так був нанесений перший важкий для закоханого молодого письменника удар.

Ще драматичнішою виявилась друга любов ліричного героя з книги поезій “Зів’яле листя”. Пе-

* Див. стор. 2 обкладинки цього випуску збірника.

ред ним тепер постала “гордая княгиня, бліда, мов місяць, тиха та сумна, таємна й недоступна, мов святиня”. Саме вона, красуня-полька Юзя Дзвонковська, заворожила юного поета своєю загадковістю й красою і безмірно закохалась в нього й сама. Здавалось, щастя уже на порозі, та раптом замість нього — новий, страшний, удар. Довідавшись, що хвора на сухоти (на ті часи — невиліковну недугу) й передчуваючи свою швидку загибель, Юзя відмовилась від постової руки, його жаліючи: “Мені не жити, тож най умру одна!” Невдовзі вона таки померла. Поет надзвичайно важко пережив утрату. Написаний ним у зв’язку з цим вірш закінчується розпачливим вигуком: “Вона умерла! — Ні, се я умер”.

Пройнявшись суттю поетично поданого гостро драматичного сюжету, А. Чебикін втворює так само вражаючий, рівнозначний франківському текстові художній образ приреченої красуні. Зобразивши її зі спини у своїй пластично вишуканій лінійно-штриховій манері, митець надав малюнкові елеційно-зворушливого звучання. Лежачи на перед голівку в модній капелюшку, вона, “тиха та сумна”, “мов святиня”, наділена чарівною вродою, неквапливо ступаючи, віддаляється від нас — у безвість, туди “де вічно темно”. Створеним на рівні шедевра малюнком художник немовби акцентує нелогічність, безглуздість передчасної загибелі вродженої природою краси й викликає у читача-глядача схвильоване переживання за нещасливу долю обох закоханих.

Фатально-драматичною, багатотрагедійною була третя любов поета. Пов’язана вона з панночкою-полькою на ім’я Целіна Журовська, яка “перемучила” героя драми упродовж “далших десяти літ”. У вірші “Тричі мені являлася любов” є рядки:

*Явилась третя —
женичина чи звір?
Глядиш на неї —
і очам приємно,
Впивається її красою зір.
То разом страх бере,
душа холодне...*

Це про неї, Целіну Журовську, пише поет, зізнаючись, що вона його “за саме серце вхопила”, звалоливо вразила, і він упрод-



довж років ждав відповідної взаємності, однак за свою щирю любов "знайшов погорду й глум", а відтак укротре вже зазнав душевного стресу й тяжких переживань, що, зрештою, позначилося на його моральному стані. І це відчувається також у згаданому вище чебикинському портреті письменника.

Героїно третю страдницьку любові поета А. Чебикін зобразив у кількох художньо вишуканих варіантах. На одному з малюнків модно вбрана красуня погордливо проходить повз білу силуетну тінь, яка нагадує образ І. Франка. На іншому зображенні так само модна і вродлива діва грайливо прилягла на спочинок. Ще один малюнок передає той момент, коли ліричний герой драми холодного "падолистового" вечора випадково побачив у Відні свою обожнювану любов, але у товаристві з респектабельним паном, через що знову дістав психологічний стрес.

Зазнавши важких психологічних травм, герой драми відчув себе самотнім і беззахисним, немов на безмежному холодному полі. З його зболеної душі вирвалися рядки:

*Безмежне поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обшкуру й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною
І в серці нестерпний біль.*

*Неси ж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутка гуляє,
А чень, утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.*

Драматизм цих Франкових рядків художник А. Чебикін адекватно й гранично переконливо відтворив у шаленому леті коня з розпачливо збудженим вершником.

Загалом графічні композиції Андрія Чебикіна рівнозначно передають зміст і дух збірки Івана Франка "Зів'яле листя", яка, за справедливим твердженням М. Ільницького, "силою вислову болю закоханого серця, що будить найглибші чуття і найвищі пориви духу, споріднена із світовими шедеврами любовної лірики" [6]. Так само адекватно відтворив художник засобами мистецтва графіки суть Франкового твору "Каменярі", про що вже мовилося вище. Тобто А. Чебикін з однаковою високою майстерністю передав як експресивно-драматичний пафос твору І. Франка "Каменярі", так і лірико-елігійний драматизм збірки поезій "Зів'яле листя". Подібну думку про самі



поетичні твори І. Франка свого часу висловив М. Коцюбинський, який, зокрема, зауважив, що "читаючи їх (твори І. Франка. — В.Щ.), не знаєш, кому оддати перевагу: чи поетові боротьби, чи поетові-лірикові, співцеві кохання і настроїв" [7].

Успішне виконання А. Чебикіним творчого завдання було цілком логічним і закономірним. Адже він, уже іменитий, досвідчений художник, перед початком конкретної практичної роботи над ілюстраціями до поетичних творів Івана Франка, як і належить у таких випадках, уважно простудіював історичні, суспільно-політичні та культурологічні обставини, за яких жив і працював письменник, ретельно проаналізував твори, котрі мав ілюструвати, ознайомився з джерелами, у яких висвітлюється життя і творча діяльність І. Франка, тобто відшукав та вивчив необхідний матеріал, інакше кажучи, підготував відповідну засадничу базу для виконання теми. А під час безпосередньої роботи над ілюстраційними композиціями у творчій майстерні шоразу прослуховував записану на компакт-диску поетично-музичну композицію "Зів'яле листя", створену до 150-річчя від дня народження І.Я. Франка, за участю поета-академіка Бориса Олійника (передмова), народного артиста України Олександра Биструшкіна (проект, режисура та читання віршів з книги "Зів'яле листя"), композитора-академіка Михайла Чембержі (музика з використанням теми романса Миколи Лисенка "Безмежне поле"), художника-академіка Андрія Чебикіна (портрет Івана Франка).

Таким чином, художник А. Чебикін намагався, так би мовити, опинитися в атмосфері часів І. Франка чи бодай наблизитися до неї, щоб якомога повніше відчути її дух і відтворити у своїх графічних композиціях притаманними йому виражальними засобами. Про мистецький стиль Андрія Чебикіна, сутність його творчості гарно, образно написав академік Олександр Федорук: "З відстані прожитого художником і створеного ним за роки творчої праці, як на долоні лінія життя, тобто охрестя Долі, прочитується стиль малюнка Андрія Чебикіна. Він є рухомою в часі, ідеальною в просторі моделлю його світосприйняття. Найпереконливішими його елементами є лінія і форма, що перебувають у нерозривному єднанні, створюючи вищу модель цілості" [8].

Сказане, зрозуміло, стосується й ілюстрацій Андрія Чебикіна до поетичних творів Івана Франка "Каменярі" та "Зів'яле листя".

1. Франко І. Каменярі: Мовами народів світу / Вступ. стаття Федора Погребенника. — К.: Наукова думка, 1983. — 191 с., іл.
2. Там само. — С. 15.
3. Там само. — С. 6–7.
4. Франко І. Зів'яле листя: Лірична драма / Пер. польськ. мовою К.Ф. Ангелської; Пер. рос. мовою А.А. Ахматової; Упоряд. і вступ. стаття М.М. Ільницького; Худож. оформл. Б.Р. Пікулицького. — Львів: Каменярі, 2004. — 183 с., іл. — С. 8.
5. Франко І. Зів'яле листя / Вступ. стаття Дмитра Павличка. — К.: Дніпро, 1985. — С. 18.
6. Франко І. Зів'яле листя: Лірична драма. — Львів: Каменярі, 2004. — С. 16.
7. Коцюбинський М. Вибрані твори. — Т. 2. — К., 1959. — С. 396.
8. Федорук О. Андрій Чебикін — крила шедрої душі. — К.: ЕММА, 2004. — С. 169.